

Милосердна І. М., НУ «ОЮА»

ОСОБЛИВОСТІ СТАНОВЛЕННЯ ПАРИТЕТНОЇ ДЕМОКРАТІЇ: СВІТОВИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ ДЛЯ УКРАЇНИ

Стаття присвячена проблемі розвитку ідеї паритетної демократії на прикладі світового досвіду, а також перспективи її становлення в українській державі. Досліджуються питання гендерної нерівності в політиці, прийняття паритетного законодавства та системи квот, які сприяли б підвищенню рівня участі жінок у політиці.

Друга половина ХХ сторіччя була ознаменована глобальними демократичними процесами, які змінили вигляд політичної карти світу. За всією несхожістю конкретних форм та результатів демократичні зміни відобразили прагнення народів ліквідувати тоталітарні та авторитарні режими, створити сучасне громадське суспільство та правову державу, забезпечити політичний плюралізм, розподіл влади, рівний доступ всіх громадян до політичної участі та гідні умови життя людей.

Слід зазначити, що історичний генезис демократії довготривалий, суперечливий та й до теперішнього часу не завершений. Але основним здобутком та цінністю сучасних демократичних режимів є рівна участь громадян у функціонуванні політичної системи, здійснення впливу на процес прийняття політичних рішень. Разом з тим в сучасному суспільстві також існують певні проблеми, які гальмують процес становлення демократичних засад і серед таких можна відзначити гендерну нерівність. Гендерна нерівність є проблемою не тільки для країн, в яких відбувається становлення та розвиток демократичних засад чи Арабських країн, але вона також присутня й в розвиненому Західному суспільстві.

Тому комплексний аналіз проблеми гендерної нерівності, а також шляхів її подолання є актуальним як в теоретичному, так й практичному плані.

Серед авторів, які досліджували феномен гендерної нерівності, паритетної демократії можна відзначити Б. Родрігез-Руїз,, Р. Рубіо-Марин, Н. Конвей, Росс Карен, Є. Баллаєва, О. О. Вороніну, І. В. Савенкову, Н. А. Шведова, Л. І. Кормич, Н. Соболева та інші.

Метою даної статті є дослідження феномену нерівності, а також особливості становлення паритетної демократії, яку можна розглядати як кращу стратегію з ліквідації дискримінації по відношенню до жінок, в тому числі й в політичному житті, їх участі у процесі прийняття політичних рішень.

Перш ніж розглядати особливості гендерної нерівності в сучасному світі та засоби її подолання, слід зауважити, що ця проблема існує ще з давніх часів. Так, ще Аристотель був переконаний, що чоловік за своєю природою перевершує жінку, тому чоловік управляє, а жінка підкоряється. «Чоловік за своєю природою, виключаючи лише ті або інші аномальні відхилення, більше покликаний до керівництва, ніж жінка... Перший за своєю природою вище, друга нижче, і перший володарює, друга знаходиться в підпорядкуванні» [2]. Нездатність жінок брати активну участь в управлінні державою визнавалася Аристотелем як об'єктивна й та, що природно витікає з соціальної ієрархії статі. Сократ говорив, що можна вважати щастям, якщо народився чоловіком, а не жінкою. Управляти державою повинні чоловіки. За Сократом, управлінською діяльністю здатні займатися люди, які мають знання, мають спеціальну підготовку. Він негативно відносився до практики призначення посадовців на основі долі і вважав, що некомпетентність керівників рівнозначна загибелі держави, бо веде до режиму беззаконня.

Одним з перших егалітарний підхід до цієї проблеми виклав у своїй відомій роботі «Держава» Платон, який зазначив, що однакові природні властивості зустрічаються у живих істот тієї або іншої статі однаково, і за своєю природою, як жінки, так і чоловіки можуть брати участь в усіх справах однаково. Платон підкреслював однакову важливість для суспільства участі в управлінні державою, як чоловіків, так і жінок. Створюючи свою модель ідеальної держави, Платон проводить відмінність між біологічною і соціальною статтю: управляти можуть не лише чоловіки, але і жінки, оскільки, на думку старогрецького філософа, жінка поступається чоловікові лише кількісно, в силі, але не якісно; проте головною добродією жінок має бути мужність і нарівні з чоловіками «... жінкам потрібно поставити в обов'язок займатися мусичеським та гімнастичним мистецтвами, а також ще і військовою справою» [7]. Отже, для участі в управлінні ідеальною державою жінки повинні змінити стать, але не у біологічному, а в соціальному сенсі.

Античний філософ стверджував, що можливість для реалізації цього положення повинно забезпечуватися державою.

Ідея Платона щодо активної участі жінок в суспільстві, та в політичній сфері зокрема, була актуалізована французькими просвітниками. Так Шарль-Луї де Монтеск'є вважав, що жінка може та повинна приймати участь в суспільному житті.

Оскільки гендерна нерівність як політична проблема витікає з обґрунтування гендеру як соціокультурного феномену, що дозволяє розкрити механізм існування нерівності чоловіків і жінок і дискримінації за ознакою статі, виникає потреба в визначенні дефініції термінів «гендер», «гендерна нерівність».

Слід зазначити, що поняття гендер застосовується не лише по відношенню до жінок і не є абсолютно жіночим питанням. Гендер – це «...не чисто жіноче питання, але – відношення статей. Тому він вписується в соціальний контекст розподілу влади, престижу, власності» [9, с. 14].

До позначення феномену гендера історія людства, культура, суспільство вивчалися з точки зору чоловіків, цінностей, що розділяються ними, і переваг. Гендер став новим критерієм якостей, функцій, ролей і взаємовідносин людей в суспільстві. Можна вважати, що істотний вклад в процес громадського визнання жінки були внесені дослідженнями етнографів і, зокрема, дослідженням М. Міда, які поставили під сумнів тезу щодо предписаності соціальних/гендерних ролей. В свою чергу, Г. Мур в своїй праці «Фемінізм и антропология: история взаимоотношений» запропонувала розглядати стосунки статей як домінуючий принцип громадського життя, а також як відправний пункт для будь-якого типу соціального аналізу – антропологічного, історичного, економічного. І в такому разі можна погодитися з Варданяном Е. М стосовно того, що це дало можливість говорити про те, що відмінності між чоловічим і жіночим мають соціальне джерело і соціальний зміст чим й була викликана необхідність дослідження нового феномену, названого гендером. А виділення соціальних, культурних, психологічних особливостей позицій чоловіків і жінок, виходячи не з їх біологічних і фізіологічних особливостей, а з їх соціального статусу з конкретними інтересами, запитамі, потребами виводить гендерні стосунки в сферу політики і робить предметом політичного дослідження.

Політичний зміст гендера, а також можливість його конструювання саме за допомогою політики обумовлено тим, що конструювання гендеру відбувається за допомогою процесу соціалізації, ЗМІ, а також а також самих індивідів на рівні свідомості, отже можна говорити про можливість деконструкції та реконструкції цих процесів. Такий підхід дозволяє обґрунтувати не лише право жінок вписатися в існуючі політичні стандарти, створені чоловіками, але і необхідність та потребу зміни цих стандартів.

Стосовно ж поняття «гендерна нерівність», то – «...це непропорційний розподіл громадських благ і соціальної відповідальності між жінками і чоловіками. Гендерну нерівність слід відрізнити від нерівності соціальної, хоча ці поняття частково перетинаються за своїм обсягом. Джерелом соціальної нерівності є нерівномірний розподіл доходу і багатства. Гендерна нерівність включає соціокультурну компоненту, яка в діяльності громадських інститутів проявляє себе як гендерна дискримінація. Гендерна дискримінація і нерівність пов'язані з соціальною нерівністю, проте не вичерпуються нею» [4].

Етапом на шляху досягнення гендерної рівності є гендерне рівноправ'я. Гендерне рівноправ'я представляє собою відсутність дискримінації за ознакою статі відносно перспектив розвитку особистості, в розподілі ресурсів і громадських благ, а також в доступі до системи соціального забезпечення.

Певним кроком щодо закріплення прав жінки в суспільній та політичній участі, а також подолання гендерної нерівності є Загальна декларація прав людини 1948 р., а також прийняття Конвенції про політичні права жінок (Нью-Йорк, 31 березня 1953 р.), Конвенція щодо ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок від 18 грудня 1979 р., Пекінська декларація та Платформа дій 1995 р.

Так, Конвенція щодо ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок, яка до 2008 р. була ратифікована 185 країнами світу вперше дає визначення поняттю «дискримінація по відношенню до жінок», яке «...означає будь-яку відмінність, виключення або обмеження за ознакою статі, яке спрямоване на послаблення або зводить нанівець визнання, користування або здійснення жінками, незалежно від їх сімейного стану, на основі рівноправ'я чоловіків і жінок, прав людини і основних свобод в політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-

якій іншій області» [5]. Таким чином, згідно з текстом Конвенції з політичної точки зору відмінності стають важливими, коли вони виступають умовами порушення прав – і це кваліфікується як дискримінація.

Але гендерні підходи та дослідження стають невід'ємною частиною політики після Пекінської Конференції, що розробила не лише стратегію гендерної рівності, але і технологію інтеграції гендерного підходу в політику. При цьому гендерну рівність стали трактувати як умову рівноправної участі чоловіків і жінок в політичному, економічному, духовному житті суспільства, а гендер розглядали як вимір проблем політики не в аспекті гендерних відмінностей, а в опозиції до гендерної нерівності. Практики державної політики, що існували раніше, відносно жінок формувалися під впливом програмних вимог окремих, найчастіше соціалістичних та ліберально-демократичних, політичних партій та рухів. При їх участі ухвалювалися закони про виборчі права жінок, створювалися можливості для здобуття освіти, працевлаштування і ін.

Заслуговує на увагу система заходів, запропонованих Пекінською платформою відносно досягнення гендерної рівності. Головною з них була політика інституціоналізації гендеру в політичних стосунках та системах. Інституціоналізація гендеру стала визначатися як спосіб інтеграції гендерного підходу в державну політику з тим, щоб влада, сприяючи поліпшенню положення жінок, одночасно створювала можливості для рівноправної участі жінок в рішенні політичних проблем. Сказане дозволяє розглядати інституціоналізацію в двох аспектах – по-перше, це специфічні заходи з просування гендерної рівності, що припускають вироблення політичних стратегій, ґрунтованих на визнанні гендерної рівності, вдосконалення законодавства з обліком гендерного компонента, по-друге – це створення інституціональних і національних механізмів. Пекінська платформа сприяла формулюванню стратегії комплексного підходу до рівноправ'я статей і значення конкретних суб'єктів її реалізації.

Таким чином, прийняті документи, які захищали права жінок в різних сферах життєдіяльності, і головним чином – в політичній, сприяли виробленню єдиної стратегії «паритетної демократії».

На одному з тих, що передували Пекінській зустрічі регіональних нарад, що відбувався в жовтні 1994 року у Відні, й сталося обговорення стратегії «паритетної демократії». Вона була розроблена

Комітетом з рівності між чоловіками і жінками і Департаментом прав людини, які діють в структурі Ради Європи. Стратегія увібрала в себе ідеї та пропозиції, висунені в ті роки жіночими організаціями західноєвропейських країн. Ці організації вимагали від своїх урядів і керівних органів Європейської спільноти вжити конкретні заходи по забезпеченню реального рівноправ'я жінок в структурах влади. Головне гасло цього часу: «паритет», представленість жінок і чоловіків в структурах влади по формулі «50/50».

Так, С. Айвазова зазначає, що «для авторів стратегії «паритетної демократії» відправними були три тези. По-перше, теза про те, що людство складається з чоловіків і жінок, які мають рівну гідність і рівну цінність. По-друге, про те, що демократія є справжньою тільки у тому випадку, якщо люди приймаються такими, якими вони є насправді – не абстрактними, безстатевими істотами, а чоловіками і жінками, кожен і кожна з яких можуть бути по-своєму корисні суспільству. По-третє, про те, що справжня демократія припускає повноцінну участь жінок на основі рівності з чоловіками на усіх рівнях і в усіх областях функціонування суспільства. З цих постулатів робився наступний висновок: участь кожної статі в органах управління повинна здійснюватися на паритетній основі, при цьому мета – підійти до співвідношення 50 % на 50 %. За переконанням прибічників паритетної демократії, в результаті її встановлення виникне реальна основа для стійкого розвитку світової спільноти» [1].

Однією з країн, в якій була зроблена спроба практичних заходів з забезпечення балансу в громадянських та політичних позиціях чоловіків та жінок була Франція, в якій 6 червня 2000 р. був прийнятий закон «Про паритет між жінками та чоловіками» й був спрямований на забезпечення паритетного, тобто абсолютно рівного – 50/50 – представництва жінок та чоловіків на всіх виборних посадах.

Що стосується особливостей становлення паритетної демократії, то в світі склалися різні умови для цього. Своєрідність ситуації полягає в тому, що громадянське суспільство, як атрибут демократії, тепер не може абстрагуватися від соціально значимої, інтелектуально і політично, якою заявила себе жінка як рівноправного його члена. Розвиток паритетної демократії виявився таким же різноманітним, наскільки різноманітні політичні системи і політичні культури країн, де вона реалізується.

Лідерами просування паритетної демократії є скандинавські країни, де затвердження гендерної рівності відбувається в рамках політики державного фемінізму та пов'язано із специфікою політичного устрою. Тут в кожній країні є своя специфіка, але скрізь підкреслюється провідна роль уряду в просуванні гендерної рівності. У Норвегії акцент робиться на особливому жіночому досвіді, жіночих цінностях і знаннях, які як би доповнюють чоловічі «цінності» і погляди, прийнятий закон про гендерну рівність. У Швеції політика гендерної рівності припускає реалізацію політики «позитивних дій», а національні механізми склалися у формі структур в складі уряди. У Швеції з 1976 р., у Фінляндії з 1980 р., в Данії з 1999 р. призначаються міністри з питань гендерної рівності, а в парламент представлений більш чим 30 % жінками.

В країнах перехідного періоду національні механізми і структури стали створюватися тільки після Пекіна. Причому, процес цей ускладнений недостатньо послідовним реформуванням політичних, соціальних і економічних стосунків в цих країнах. У початковий період були зроблені спроби формування національних механізмів у вигляді окремих департаментів у рамках міністерств праці і соціальної політики; жіночих комітетів при прем'єр-міністрах; жіночих комітетів – як автономних урядових структур усередині кабінету міністрів; комісій, що мають мандат на розробку національних планів дій.

В уряді жінки частіше займають посади голів більш слабких міністерств, наприклад міністерства соціальних справ, молоді, сім'ї та інші. Перші жінки прем'єр-міністри були обрані в Шрі-Ланці (1960) та Індії (1966). До країн Європи, в яких президентом чи прем'єр-міністром була обрана жінка в сучасний період (1945 – до сьогодні) можна віднести: Болгарію, Фінляндію, Францію, Федеративна Республіка Німеччина, Великобританія, Ісландія, Ірландія, Латвія, Литва, Норвегія, Сербія, Швейцарія.

Для української держави питання гендерної рівності є також актуальним. Так, в 1980 р. Україна ратифікувала Конвенцію щодо ліквідації всіх форм дискримінації по відношенню до жінок, а за роки своєї незалежності було прийнято ряд мір та законопроектів по даній проблемі. Було розроблено та прийнято два Національних планів дій щодо поліпшення становища жінок та сприяння впровадженню гендерної рівності у суспільстві на 1997-2000рр. та на 2001 – 2005 роки, основною метою яких було

покращання становища жінок, підвищення їх ролі у суспільстві. В 2006 р. вступив в силу закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок та чоловіків». Але в ньому є певний недолік – відсутні положення про тимчасові спеціальні міри (як пропонувалося в проекті) про «представництво будь-якої статі не менше, ніж 30 % та не більше, ніж 70 % загальної кількості кандидатів в народні депутати України» [8]. А це свідчить, що суб'єкти сучасного політичного процесу в дійсності не готові до реалізації принципу гендерної рівності. Відсутність політичної квоти – це відсутність діючого механізму забезпечення повноцінної участі жінок в процесі прийняття політичних рішень і як доказ, в сьгоднішній уряд представлено лише 8 % жінок.

Таким чином, проведений аналіз особливостей становлення паритетної демократії дає змогу говорити про те, що це й до сьогодні залишається невирішеною проблема як для країн Заходу, так й для України. До засоби, які б сприяли б подолання гендерної нерівності в Україні можна вважати внесення змін до законодавства, а також введення обов'язкової квоти представництва жінок в політичній участі, в процесі прийняття рішень.

Бібліографічний список

1. Айвазова С. Современные международные стандарты достижения гендерного равноправия [Електронний ресурс] / С. Айвазова // Консорциум женских неправительственных объединений. Нарушение прав женщин или дискриминация по признаку пола в России. Под редакцией Е. Н. Ершовой и С. Г. Айвазовой. – М. : Эслан, 2010. – Режим доступа: www.wcons.org.ru/ru/files/broshyra.doc
2. Аристотель Политика [Електронний ресурс] / Аристотель // Сочинение в 4-х т. – М. : «Мысль», 1983. – Т. 4. – 1983. – 830 с. – Режим доступа: <http://www.philosophy.ru/library/aristotle/polit/index.html>
3. Варданян Е. М. Гендерное равенство в аспекте политики демократизации [Електронний ресурс] / Е. М. Варданян. – Режим доступа: http://lraber.asj-oa.am/743/1/13_Vardanian_-_153.pdf
4. Гендер и глобализация: теория и практика международного женского движения [Електронний ресурс] / Под общей редакцией Е. Баллаевой. – М. : МЦГИ – ИСЭПН РАН, 2003. – 292 с. – Режим доступа: <http://gender.ru/pages/library/books/globalizatcija.php>

5. Конвенция о ликвидации всех форм дискриминации в отношении женщин от 18 декабря 1979 года [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.un.org/ru/documents/decl_conv/conventions/cedaw.shtml
6. Мур Г. Феминизм и антропология: история взаимоотношений // Введение в гендерные исследования. Ч. 2. Хрестоматия. Харьков, СПб., 2001. С. 582 – 598.
7. Платон. Государство [Электронный ресурс] / Платон // Собрание сочинений в 4 томах. Перевод с древнегреческого. [Общ. ред. : Асмус В. Ф., Лосев А. Ф. (Пер.), Тахо-Годи А. А. (Пер.).]. Т. 2. – М. : Мысль, 1993. – 528 с. – Режим доступа: <http://politlogia.narod.ru/p/Platon.htm>
8. Проект закону «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» реєстраційний номер 4415-1 від 22.01.2004 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb_n/webproc4_1?id=&pf3511=16994
9. Соловьева Г. Г. Гендерные исследования: мировоззрение и методология (философско-психологические основания) : уч.-метод. комплект для студентов высших учебных заведений по курсу «Введение в теорию гендера». – Алматы : «Акыл кітабы», 1999. – Вып. 5. – 48 с.

Стаття надійшла до редколегії 29.05.2012

Стаття посвящена проблемі розвитку ідеї паритетної демократії на прикладі світового досвіду, а також перспективи її становлення в українському державстві. Вивчаються питання гендерної нерівності в політиці, прийняття паритетного законодавства і системи квот, які сприяли б підвищенню рівня участі жінок в політиці.

The article is sanctified to the problem of development of idea of parity democracy on the example of world experience, and also prospects of it becoming in the Ukrainian state. The questions of gender inequality in politics, acceptance of parity legislation and system of quotas that promoted to the increase of level of participation of women in politics are investigated.